

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 343.01:342.9(477)

О. М. ЛИТВИНОВ,

*доктор юридичних наук, доцент,
начальник кафедри кримінального права і кримінології
навчально-наукового інституту підготовки фахівців
для підрозділів слідства та дізнання
Харківського національного університету внутрішніх справ*

КРИМІНОЛОГІЧНА СТРАТЕГІЯ ЯК КОМПОНЕНТ СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Розглянуто проблемні питання імплементації засобів і методів впливу на злочинність у комплекс заходів забезпечення національної безпеки України.

ЛИТВИНОВ А. Н. КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ СТРАТЕГИЯ КАК КОМПОНЕНТ СТРАТЕГИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

Рассмотрены проблемные вопросы имплементации средств и методов воздействия на преступность в комплекс мер обеспечения национальной безопасности Украины.

LYTVYNOV O. CRIMINOLOGICAL STRATEGY AS A COMPONENT OF NATIONAL SAFETY STRATEGY OF UKRAINE

The problem questions of the facilities and the methods of the influence on the criminality implementation in the complex of measures of ensuring the national safety of Ukraine.

У соціальній діяльності взагалі та її окремих видах як необхідний компонент виділяють стратегію. Це положення правомірно поширювати і на кримінологічну діяльність, на що цілком справедливо звертається увага у відповідних дослідженнях Г. А. Аванесова, О. В. Бокова, В. В. Голіни, Л. М. Давиденка, О. М. Джузі, І. М. Даньшина, А. П. Закалюка, О. Г. Кальмана, О. М. Костенка, В. М. Кудрявцева, О. М. Литвака, В. Є. Емінова. Дане питання безпосередньо стосується підвищення результативності дії механізму протидії злочинності, тому воно не може не досліджуватися теорією, не входити в коло актуальних її проблем.

Метою даної статті є аналіз сутнісних і змістовних характеристик, організаційних і функціональних засад формування і реалізації кримінологічної стратегії в контексті компонентів стратегії національної безпеки України.

Передумовою зародження наукового інтересу до порушеної проблематики є той факт, що Стратегія національної безпеки України [1] хоча і не містить як свій компонент науково обґрунтованої кримінологічної стратегії, проте оперує її елементами під час урегулювання питань захисту інших об'єктів. Диспропорцію, яка утворилась, має бути усунено.

Кримінологічна стратегія як правовий феномен характеризується такими ознаками: по-перше, представляє собою систему теоретич-

них положень, сукупність політико-правових ідей, розгорнутих на довгострокову перспективу; по-друге, визначає загальну орієнтацію діяльності щодо протидії злочинності, фундаментальні цілі і довгострокові завдання, основні напрямки цієї діяльності; по-третє, виходить із вимоги системи об'єктивних законів в галузі протидії злочинності [2, с. 34–39; 3, с. 497–499].

Кримінологічну стратегію слід розглядати в широкому і вузькому значенні, а також у прив'язці до протидії злочинності на рівні держави в цілому, на регіональному та місцевому рівнях. У кримінологічній стратегії слід виділити чотири аспекти, урахування яких дозволяє при організації та здійсненні протидії злочинності не втрачати ознак перспективності й разом із тим не допускати суб'єктивістських і волюнтаристичних рішень.

Перший аспект кримінологічної стратегії полягає в тому, що визначається її кінцева мета у формі світоглядної позиції з питань призначення, ролі місця і методів протидії злочинності. Другий аспект пов'язаний із визначенням контуру політичного курсу протидії злочинності на даному конкретному історичному етапі розвитку суспільства. Третій аспект стосується її цільових настанов на конкретній стадії розвитку, четвертий – у рамках певного періоду.

Межі кримінологічної стратегії обумовлені довгостроковою концепцією соціально-

економічного розвитку. В силу об'єктивно існуючих регіональних особливостей соціально-криміногенного комплексу, можливостей впливу на нього не виключено, що завдання протидії злочинності не завжди будуть паралельні або тотожні.

Кримінологічна стратегія надає функціонуванню механізму протидії злочинності стабільності, планованості, спрямованості, забезпечує безпосередність і послідовність розробки завдань діяльності та їх диференціацію за рівнями та сферами застосування. Вона служить своєрідною платформою для довгострокових і перспективних планів діяльності окремих суб'єктів, вбирає в себе фундаментальні надбання науки та новітні форми організації практичної сторони справи, чітко визначає засоби, у тому числі обумовлені специфікою дії механізмів реалізації довгострокової кримінологічної політики. Вона характеризується стабільністю основного вектора спрямованості, тенденцією поетапного наближення до глобального завдання (забезпечення безпеки), припускає можливість корегування структурних елементів у зв'язку з істотними зрушеннями криміногенної ситуації в країні.

При розробці кримінологічної стратегії на новий історичний етап розвитку суспільства слід докладно і всебічно вивчити попередню стратегію. Це потрібно для того, аби повною мірою усвідомити її сильні та слабкі сторони, використати практичне значення перших та не допустити, попередити рецидив других.

Загальнодержавна кримінологічна стратегія повинна розроблятися з урахуванням об'єктивних закономірностей криміногенної ситуації не тільки в країні, але й у великих регіонах, інакше вона може виявитися недостатньо ефективною і малоприсадоною для застосування.

Розробка кримінологічної стратегії починається зі створення кримінологічної концепції на тривалу перспективу, покликаної бути теоретико-методологічним фундаментом практичної діяльності із протидії злочинності [4, с. 353–356]. Створення концепції – це процес, що синтезує результати, висновки значної сукупності органічно взаємозалежних масштабних досліджень ситуації в країні, окремих регіонах із завданням встановлення закономірностей економічного і соціального розвитку, його особливостей в окремих регіонах, кримінологічних закономірностей, характерних для періоду розробки кримінологічної стратегії, а також механізму її реалізації у поєднанні з об'єктивною оцінкою результативності.

Відповідно до створеної концепції кримінологічної стратегії формулюються вихідні її принципи, цілі й завдання, напрямки, характеризується система засобів досягнення поставлених цілей (у тому числі конструкція механізму імплементації кримінологічної стратегії), які втілюються в перспективних і поточних планах запобігання злочинам, за допомогою яких вона трансформується в конкретну діяльність з усунення причин і умов злочинності.

Отже, на підставі аналізу сутнісних і змістових характеристик кримінологічної стратегії їй можна дати наступне визначення: кримінологічна стратегія – це система обґрунтованих та офіційно прийнятих поглядів і уявлень, принципів і положень про шляхи, засоби і механізм захисту життєво важливих інтересів громадянина, суспільства, держави, законних з точки зору права, від внутрішніх і зовнішніх загроз з боку злочинності.

У наступній частині статті вважаємо за необхідне зупинитись на окремих положеннях кримінологічної стратегії, що потребують обов'язкового відображення та нормативно-правового закріплення. Ці положення повинні виражати комплексний підхід до забезпечення кримінальної безпеки в єдності всіх її складових елементів і на всіх напрямках, виходячи з реального стану справ в даній сфері, а також із можливостей держави з організації і здійснення діяльності, тим більше що Стратегія національної безпеки України констатує, що правоохоронні органи України в їх теперішньому стані неспроможні здійснювати надійний захист прав і свобод людини і громадянина, ефективну боротьбу із злочинністю, зокрема організованою, криміналізацією економіки, корупцією (п. 2.4.).

Дана стратегія повинна діяти протягом усього перехідного періоду становлення і розвитку правової демократичної держави і формування громадянського суспільства. На нашу думку, вона повинна містити відповіді на такі питання:

- наскільки актуальна в даний момент проблема протидії злочинності;
- у чому полягають особливості і які основні тенденції розвитку злочинності;
- які цілі та завдання держави й суспільства у сфері протидії злочинності;
- які результати діяльності з протидії злочинності очікуються;
- які основні напрями досягнення бажаних результатів протиборства зі злочинністю.

Кримінологічна стратегія повинна, на наш погляд, також включати:

– характеристику зовнішніх і внутрішніх загроз від злочинності;

– визначення критеріїв і показників, що характеризують криміногенну обстановку і її стан, рівень безпеки, що забезпечує надійний захист життєво важливих інтересів громадян;

– механізм забезпечення діяльності з протидії злочинності шляхом застосування всіма державними і суспільними інститутами правових, економічних, адміністративних, політичних і інших заходів кримінологічного впливу.

На нашу думку, останній пункт як одна з базових концепцій протидії злочинності може стати основою для створення в країні ефективно діючої загальнодержавної системи боротьби з цим явищем по всьому фронту проблем. Головною силою при цьому повинні бути державні органи, що мають у своєму розпорядженні ресурси і засоби для реалізації заходів політичного, правового, організаційного, економічного і спеціального характеру, направлених на забезпечення безпеки особи, суспільства і держави від злочинних посягань.

З урахуванням сучасних реалій необхідно звернути особливу увагу на міжнародний аспект протидії злочинності і розробку адекватних заходів боротьби з нею. Загальновідомим фактом стало те, що глобалізація економічних і соціокультурних зв'язків спричинила інтернаціоналізацію злочинності. Безумовно, правий В. В. Лунєєв, коли стверджує, що «після глобальної військової загрози над людством нависають дві інші – екологічна та кримінальна» [5, с. 473].

Більш того, інтернаціоналізація зв'язків держав викликає зростаючу рухливість порогів дозволеного, злиття культурних моделей і цінностей різних країн і, як наслідок, відбувається процес денаціоналізації культури населення країни, позбавлення його власних етичних і культурних коренів, засвоєння навиків кримінальної квазікультури. Така еволюція тим більше тривожна, адже бурхливе зростання рівня злочинності саме по собі має деструктивний ефект, створюючи «культурне затьмарення» частини суспільства під час контакту.

Дані проблеми можуть бути вирішені лише протягом достатньо тривалого періоду і лише завдяки цілеспрямованим і злагодженим зусиллям усіх гілок влади та інститутів громадянського суспільства. Спрямованість цієї діяльності повинна регламентуватися стрункою системою законодавчого базису в області протидії злочинності. Діяльність центральних і регіональних органів державної влади в даній сфері повинна набути цілеспрямованості й

набути форми державної політики.

Основні елементи даної політики можуть бути включені в аналізовану стратегію у вигляді питань, що відображають проблеми організації і здійснення протидії злочинності, в ході якого визначаються життєво важливі інтереси в різних сферах державного і суспільного життя, виявляються реальні й потенційні загрози, прогноуються вірогідні зміни в оцінках інтересів і загроз і у зв'язку з цим загальний стан безпеки, визначення заходів протидії, адекватних загрозам, достатніх для їх подолання.

Вважаємо, що головна мета протидії злочинності полягає в комплексному забезпеченні безпеки і надійного захисту охоронюваних цінностей і благ від злочинних посягань на конституційні права і свободи громадян, політичні, економічні та соціальні інститути громадянського суспільства, матеріальні і духовні надбання українського народу, територіальну цілісність, незалежність і суверенітет країни.

Завданнями протидії злочинності є: обмеження дії криміногенних факторів та чинників самодетермінації злочинності з метою забезпечення поступової трансформації соціальної системи до сучасних соціально-економічних світових реалій; досягнення необхідної цілеспрямованості і комплексності протидії злочинності; забезпечення єдності дій усіх суб'єктів протидії злочинності; широке залучення до протидії злочинності державних органів та інститутів громадянського суспільства; забезпечення пріоритетного характеру застосування засобів, не пов'язаних із примусом, карою або іншими обмеженнями, які ґрунтуються на переконанні та громадянській свідомості.

Процес реалізації кримінологічної стратегії варто поділити на етапи. На першому етапі основні зусилля держави та суспільства необхідно зосередити на витісненні злочинності з легального сектора економіки й політичної сфери. Одночасно варто вжити заходів щодо звууження тіньової складової економіки країни, що дозволить значно обмежити економічну й фінансову базу злочинності, її ресурси для подальшого зростання. Ці кроки слід синхронізувати з масштабною боротьбою з корупцією, оскільки вони не дадуть позитивного результату, якщо державний механізм не буде очищено від цієї вади.

Реалізація означених заходів дозволить спрямувати вивільнені кошти на соціальну підтримку найменш захищених верств населення країни, стимулювання громадських ініціатив, а також створення якісно нової соціально орієнтованої

системи ранньої профілактики протиправної поведінки, позбавивши таким чином злочинність кадрового підживлення.

На цьому етапі правоохоронні органи повинні методично нарощувати зусилля в боротьбі зі злочинністю, особливо її організованими та професійними формами, встановити контроль над тими сферами життєдіяльності, куди проникли або намагаються проникнути її представники. Визначальними напрямками при цьому повинні бути:

- порушення організаційних структур злочинності (основний спосіб – вилучення лідерів та активних членів шляхом притягнення їх до кримінальної відповідальності за конкретні злочини), що дозволить більш ефективно проводити роботу щодо роз'єднання злочинного середовища;

- підриг фінансової бази злочинності шляхом перекриття каналів незаконного збагачення, а також вилучення отриманих злочинним шляхом доходів із застосуванням відповідних механізмів;

- усунення причин та умов, що сприяють учиненню злочинів, у тому числі шляхом проведення комплексних багатопрофільних заходів, скоординованих з іншими суб'єктами протидії злочинності.

Державою повинні бути ухвалені та реалізовані спеціальні програми, які включатимуть не тільки заходи правоохоронної спрямованості, але й зміни духовно-морального і соціально-психологічного клімату в країні. Проти злочинності має бути розв'язано справжню інформаційно-психологічну війну.

На другому етапі основні зусилля держави та суспільства варто направити на реальне обмеження і припинення всіх форм і видів злочинної діяльності.

Зниженню рівня злочинності сприятиме реалізація заходів із подальшого покращення соціально-економічної ситуації в країні. Пріоритетним на даному етапі має стати скорочення різниці в доходах між різними верствами населення до більш цивілізованого рівня. Необхідно також провести цілеспрямоване перетворення політичної системи держави в напрямку зміцнення парламентської моделі організації державної влади, делегування більш широких повноважень регіонам, витиснення криміналітету зі сфери політики.

Стратегічно важливе значення матиме здійснення цілої низки правових заходів з метою надання суб'єктам протидії злочинності реальних інструментів, що дозволять їм ефективно протидіяти злочинності. Одним з голов-

них напрямків при цьому повинно стати забезпечення неминучості покарання не тільки винних у вчиненні злочинів, але й державних службовців, працівників правоохоронних і судів незалежно від їх посадового положення, які сприяють злочинній діяльності.

Особливе значення на цьому етапі матиме подальше удосконалення системи правового і морального виховання населення на гуманістичних і патріотичних засадах, а також розроблення і впровадження в практичну діяльність процедур попередження злочинності, особливо профілактики злочинів та інших правопорушень. У літературі справедливо наголошується: «Процедури є необхідними у багатьох аспектах: для досягнення одноманітності діяльності правоохоронних органів у проведенні державної політики; для забезпечення законності при їх функціонуванні, включаючи захист прав і законних інтересів громадян, що зіткнулися з юридичною системою; для застосування найефективніших методів і прийомів здійснення судочинства і запобігання можливим помилкам; для створення необхідних умов громадянам при зверненні в суд та інші правоохоронні органи – умов, які були б стабільні, надійні і незмінні, незалежно від того, який конкретно суддя, прокурор або слідчий виконуватиме свої функції» [6, с. 72].

Ще на одному аспекті хотілось би загострити увагу. Ідеться про те, що необхідно міцно прив'язати нормотворення до аналізу кримінологічної реальності, вивчення конкретних змін соціальної дійсності, закономірностей і тенденцій правозастосовної діяльності. Інакше кажучи, будь-які стратегічні зміни в кримінальному законодавстві і в інших галузях права кримінального циклу повинні бути кримінологічно обґрунтовані; при цьому передбачається ретельне врахування виявлених і прогнозованих тенденцій злочинності, її структури, нових видів злочинів, змін контингенту злочинців тощо.

Протидія злочинності повинна ґрунтуватися на чіткому і ясному розумінні того, яких змін у її стані, структурі і динаміці можна буде домогтися, удосконалюючи відповідні інститути й норми. Звідси стає зрозуміло та роль, яку відіграє вивчення кримінологічної практики і соціальної дійсності для формування і реалізації кримінологічної стратегії та механізму протидії злочинності.

Як висновок слід зауважити, що формування й реалізація кримінологічної стратегії мають вагомe значення для теорії і практики протидії злочинності, адже в ній знаходять

своє вираження політична воля суспільства, у формі політико-правових ідей втілюються основні засади організації і здійснення відповідної діяльності, визначаються пріоритети її гуманітарної, економічної і правозастосовної основи, створюються передумови для формування адекватних механізмів реалізації правохоронного потенціалу та запровадження но-

вітніх підходів з метою оптимізації та підвищення ефективності функціонування системи як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях. Таким чином, кримінологічна стратегія – це той компас, що допомагає знайти єдино правильний шлях до вироблення науково обґрунтованих, раціональних рішень у сфері протидії злочинності.

Література

1. Про Стратегію національної безпеки України [Електронний ресурс] : указ Президента України від 12 лют. 2007 р. № 105/2007. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreq=105/2007>.
2. Юхно О.О. Актуальні проблеми визначення місця кримінологічної стратегії і тактики в системі запобігання злочинності держави // Південноукраїнський правничий часопис. – 2008. – № 2. – С. 34–39.
3. Современные проблемы и стратегия борьбы с преступностью / [науч. ред. В. Н. Бурлаков, Б. В. Волженкин]. – СПб. : Издат. Дом С.-Петербур. гос. ун-та, 2005. – 592 с.
4. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні : монографія / О. М. Литвинов. – Х. : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. – 446 с.
5. Лунеев В. В. Преступность XX века. Мировые, региональные и российские тенденции / В. В. Лунеев ; предисл. В. Н. Кудрявцева. – М. : НОРМА, 1999. – 912 с.
6. Кудрявцев В. Н. Стратегии борьбы с преступностью / В. Н. Кудрявцев. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Наука, 2005. – 352 с.

Надійшла до редколегії 28.08.2010